

הצבת קו אדום ברור: הנרטיב המשפטי של ישראל כלפי איראן

רוי ואן-קאולן*

האיום שעולה מתוכנית הגרעין של איראן הוביל לדיונים רבים סביב היתכנותה הצבאית ותבונתה האסטרטגית של תקיפה ישראלית על מתקני הגרעין האיראניים. נוכח טיבו המורכב והמופשט של איום הגרעין האיראני, בולט בהיעדרו דיון מעמיק בהצדקות המשפטיות לנקיטת פעולה כזו של הגנה עצמית. מאמר זה ינסה לעורר דיון בשאלה זו ויציע נרטיב משפטי חדש שיסביר מדוע לישראל זכות ל"הגנה עצמית כנגד איום צפוי" (anticipatory self-defense) לנוכח תכנית הגרעין האיראנית, לפני שתוכנית זו תיכנס למה שמכונה "מרחב החסינות".

"הגנה עצמית כנגד איום צפוי" במשפט הבינלאומי

כל דיון על שימוש בכוח במסגרת האו"ם מתחיל בסעיף 2(4) של מגילת האו"ם, הקובע כי "כל המדינות החברות יימנעו, במסגרת היחסים הבין-לאומיים שהן מקיימות, מכל איום או שימוש בכוח שיופנה כנגד השלמות הטריטוריאלית או העצמאות המדינית של מדינה אחרת, או מכל התנהגות אחרת שאינה עולה בקנה אחד עם מטרות האומות המאוחדות".¹ איסור זה על השימוש בכוח הוא הכללי, שבתוכו נמצא החרג של הזכות להגנה עצמית.

בסעיף 51 באמנת האו"ם, שעניינו הגנה עצמית, נקבע: "דבר ממה שנכתב באמנה הנוכחית לא יפגע בזכות המובנית להגנה עצמית פרטנית או קבוצתית, במקרה של התקפה חמושה כנגד מדינה החברה באומות המאוחדות..."². בשל הקשר שבין האיסור על השימוש בכוח לבין החרג לאיסור זה העוסק בהגנה עצמית, עולה שהגנה עצמית ניתנת למימוש רק במסגרת הסייגים הנורמטיביים של נחיצות ומידתיות.³

רוי ואן קאולן (Roy van Keulen) הינו בעל תואר LL.M. במשפט בינלאומי ציבורי ותואר LL.M. בתורת המשפט ובפילוסופיה של המשפט. מאמר זה הוא גרסה מתומצתת של התיזה המשולבת של ואן קאולן לתואר מוסמך שזכה בפרס התיזה של ביה"ס למשפטים באוניברסיטת ליידין בהולנד. התיזה במלואה נמצאת ב-<http://goo.gl/C9fDd>.

יש ארבעה סוגים שונים של הגנה עצמית הקשורים לרצף הזמן.⁴ סוגים אלה, על פי סדר קרבתם למתקפה מזוינת, הם כדלקמן: הגנה עצמית מגיבה (reactive); הגנה עצמית מסכלת (interceptive); הגנה עצמית מקדימה (pre-emptive); והגנה עצמית מונעת (preventive).⁵ אין מחלוקת סביב הגנה עצמית מגיבה שמדינה עשויה לממש בתגובה למתקפה חמושה נגדה. הגנה עצמית מסכלת ניתן לממש בתגובה למתקפה מזוינת מבצבצת, שאפשר ועדיין לא פרצה ממש אך היא בשלב ראשיתי ומתעתדת להתפתח באופן שנראה בלתי הפיך.⁶ הגנה עצמית מקדימה היא סוג של הגנה עצמית כנגד התקפה צפויה, שבה יש למדינה "זכות טבועה" להפעילה בתגובה לאיום ממשמש ובא. הגנה עצמית מונעת גם היא סוג של הגנה עצמית כנגד איום צפוי, אך כזו שנועדה למנוע שינוי במאזן הכוחות בעתיד הרחוק יותר. היא מופעלת גם כאשר נכון לאותו רגע, המדינה אינה ניצבת בפני איום ממשמש ובא.

מכיוון שהזכות להגנה עצמית תלויה בסייגים הנורמטיביים של נחיצות ומידתיות, מובן שככל שהאיום רחוק יותר, כך קשה יותר לטעון שאכן נחוצה הגנה עצמית. לדוגמה, מדינה תוקפנית פוטנציאלית עשויה להחליט לשנות את התנהגותה במהלך הזמן, כך שהשימוש בכוח נגדה עשוי להיות מיותר. לפיכך, קיים קונצנזוס רחב למדי על כך שהגנה עצמית מקדימה יכולה להיחשב לחוקית במערכת המשפט הבינלאומי בנסיבות מסוימות, בעוד שהגנה עצמית מונעת נתפשת כמתייחסת לאיומים רחוקים מדי מכדי שניתן יהיה לבסס בצורה משכנעת את נחיצותה מבחינה משפטית.

האינטרסים החיוניים הקובעים את הנחיצות והמידתיות

מאחר והחוקיות של הגנה עצמית תלויה בסייגים הנורמטיביים של הנחיצות והמידתיות, חשוב להתמקד ולשאול מה נחשב ל"נחיצות ומידתיות". כדי לנסות ולענות על שאלה זאת, המאמר יבחן מערכות חוק מקומיות, ותוך הסתמכות על הרעיון של "אנלוגיה מקומית" (domestic analogy), ישליך מהן על מערכת המשפט הבינלאומי.⁷

כמעט בכול מערכת חוק מקומית, קיים איסור על שימוש בכוח, לצד זכות לשימוש בהגנה עצמית, בכפוף לנסיבות מסוימות המהוות חריג לאיסור זה.⁸ השוואה בין מערכות החוק מעלה שתי תובנות משמעותיות על ההיגיון שמאחורי קבילותה של ההגנה העצמית. ראשית, דומה שהזכות להגנה עצמית במערכות חוק מקומיות נסבה בעיקר סביב הנחיצות והמידתיות להגן על האינטרסים החיוניים של היחיד.⁹ אינטרסים נחשבים לחיוניים כאשר הם קשורים בצורה ברורה לזכויותיהם של אנשים לחיים, לחירות ולקניין. אם אינטרס חיוני מאיום

בצורה ממשית, וכתוצאה מכך חל איום על החיים, החירות או הקניין של האדם, אזי הוא רשאי לפעול במסגרת של הגנה עצמית.

שנית, הנחיצות והמידתיות של הגנה עצמית מעין זו יהיו מושפעות בצורה מכרעת מכוחו של הסדר המשפטי שבתוכו חי אותו אדם.¹⁰ במילים אחרות, אם הסדר המשפטי מוכח כבלתי יעיל לצורך שמירת השלום והביטחון, אזי אדם שהאינטרסים החיוניים שלו מאוימים עשוי להפעיל הגנה עצמית בשלב מוקדם יותר, ואולי אף ישתמש בכוח רב יותר כדי להרתיע את התוקפן מהתנהגות פוגעת בעתיד, בהשוואה למי שלרשותו עומד סדר משפטי חזק יותר. כאשר הסדר המשפטי חזק, ראוי להפקיד משימות אלו של מניעה והרתעה בידי המדינה, אך כאשר הסדר המשפטי חלש, אותן משימות נותרות לרוב באחריות הקורבנות הפוטנציאליים עצמם. ההיגיון שמאחורי שתי התובנות האלו הינו, שאפילו אם אדם מקבל (כפשוטו) את החוזה החברתי האוסר עליו להשתמש בכוח, חוזה זה אינו אמור להשתוות להסכם התאבדות.¹¹

אם נשליך מהאנלוגיה המקומית על הסדר המשפטי הבינלאומי, נגלה שהשאלה האם מדינה רשאית להשתמש בהגנה עצמית תלויה גם היא באופן ניכר בצורך להגן על האינטרסים החיוניים שלה. עבור המדינה, אינטרסים אלה קשורים קשר הדוק לזכויותיה לקיום ריבוני, לעצמאות מדינית ולשלמות טריטוריאלית. כאשר האינטרסים החיוניים של מדינה מאוימים באופן ממש, ובעקבות זאת מאוימות זכויותיה לקיום ריבוני, לעצמאות מדינית ולשלמות טריטוריאלית,¹² רשאית המדינה להשתמש בהגנה עצמית כדי להגן על האינטרסים שלה. בנוסף לכך, מכיוון שהיכולת של הסדר המשפטי הבינלאומי להגן על אינטרסים חיוניים אלה באמצעות המנדט שיש למועצת הביטחון של האו"ם הוכחה במקרים רבים כבלתי אמינה, הרי שגם מסיבה זו ההגנה על האינטרסים החיוניים של המדינה נותרת ברובה בידי המדינה עצמה.

למרות שקשר זה – שדרכו הזכות להגנה עצמית היא חלקית פונקציה של ההגנה המסופקת (או הלא מסופקת) על ידי מועצת הביטחון – אינו חף מביקורת, חשוב לציין שאפילו בית הדין הבינלאומי לצדק הכיר בעיקרון זה, אם כי במשתמע. בחוות הדעת המייעצת שהגיש בנושא הנשק הגרעיני נאמר שלמרות שהשימוש בנשק גרעיני עומד לכאורה בסתירה לעקרון המידתיות, בית המשפט אינו יכול לפסוק שחל איסור על שימוש בנשק גרעיני כהגנה עצמית אם עצם קיומה של מדינה נתון בסכנה.¹³ נימוק זה מעיד על כך, שכפי שהחוזה החברתי במערכות החוק המקומיות לא יכול להוות חוזה התאבדות, כך גם אמנת האו"ם אינה יכולה להכתיב חוזה התאבדות קבוצתית למדינה במסגרת מערכת החוק הבינלאומי.

הזכות לשמר מצב ברהגנה

כפי שהוזכר לעיל, העובדה שההגנה על האינטרסים החיוניים של מדינה מוטלת ברובה על המדינה עצמה מביאה לכך שמדינה עשויה למצוא עצמה נדרשת להפעיל הגנה עצמית בנקודת זמן מוקדמת יותר מזו של היחיד.

עיקרון זה היה ברור לחלוטין במלחמת ששת הימים. קודם לפרוץ המלחמה עלה באופן ניכר המתח בין ישראל, שניצבה מצדו האחד של המתרס, לבין מצרים, עיראק, ירדן וסוריה שניצבו מצדו השני. יריבותיה של ישראל החלו לנייד כוחות לקרבת הגבול הישראלי, חתמו על ברית הגנה הדדית והקימו פיקוד צבאי משותף. מטרת צעדים אלה באה לידי ביטוי ברור בדברי נשיא מצרים, נאצר, בנאום שנשא שבועיים לפני המלחמה: "אנו עומדים לצאת במתקפה כוללת על ישראל. תהיה זו מלחמה כוללת. מטרתנו היא להשמיד את ישראל"¹⁴. בהינתן צבירת הכוחות המתמשכת של צבאות אויב ולנוכח האסימטריה החרیפה שהייתה קיימת ממילא בין הצדדים, ישראל בפועל הייתה רשאית, על פי הקהילה הבינלאומית, לפתוח במהלך מלחמתה על ידי השמדת חיל האוויר המצרי, ובכך להבטיח את עליונותה האווירית ולשמר לעצמה מצב ברהגנה.¹⁵ לחלופין, אם ישראל לא הייתה פותחת ראשונה במתקפה, המשך ריכוז כוחות האויב היה מעמיד אותה בפני עובדה מוגמרת של ניצחון אויביה. על פי תרחיש זה, ישראל הייתה נכנעת למעשה לאויביה עוד לפני שנורתה הירייה הראשונה. בהינתן הכוונות הברורות של אויביה, תרחיש מעין זה היה מהווה איום בלתי קביל על זכותה של ישראל לעצמאות מדינית וקיום ריבוני.

למרות זאת, ניתן להטיל ספק אם התקפה מזוינת הייתה ממשמשת ובאה בנקודת הזמן שבה ישראל תקפה. דומה שהקו שסימנה ישראל מתייחס יותר לרמה "מספיקה" של איום. על פי מייקל וולצר, הנחשב למי שנותן את הפרשנות המוסמכת ביותר לקבילותה של הגנה עצמית מקדימה, רמת איום "מספיקה" מתייחסת לשלושה ממדים: "כוונה מוצהרת לפגוע, רמה של התכונות פעילה שהופכת כוונה זו לסכנה ממשית, ומצב כללי שבו המתנה או עשייה אחרת כלשהי שאינה לחימה מעצימות מאד את הסיכון".¹⁶ וולצר קובע כי "מדינות רשאיות להשתמש בכוח צבאי לנוכח איומי מלחמה, כל אימת שאישימוש בכוח יסכן בצורה חמורה את השלמות הטריטוריאלית או העצמאות המדינית שלהן. בנסיבות כאלו, יהיה זה סביר לומר שהן נאלצו להילחם וכי הן קורבן לתוקפנות. מכיוון שאין משטרה להתקשר אליה, הרגע שבו מדינות נאלצות לצאת למלחמה מגיע מהר יותר בהשוואה לזה של אזרחים פרטיים בחברה מתוקנת".¹⁷

הסבר זה מכיר בכך שהדרישה לקיומו של איום "ממשי" לצורך קבילותה של הגנה עצמית מקדימה, מתייחסת לא רק לאיום במתקפה מזוינת ממשמשת ובאה אלא גם לאיומים ממשמשים ובאים אחרים "שאינן לצפות מאף מדינה להסכים

לחיות עמם". במילים אחרות, תחת נסיבות מסוימות, הזכות להגנה עצמית כוללת את הזכות להפעיל הגנה עצמית שנועדה לשמר מצב ברהגנה.¹⁸

איראן גרעינית – מצב שאינו ברהגנה

מלחמת ששת הימים המחישה שבנסיבות מסוימות ניתן להשתמש בהגנה עצמית כדי לשמר מצב ברהגנה, גם אם אין איום מידי של התקפה מזוינת אלא "רק" איום מידי במצב שאינו ברהגנה. יתרה מכך, יש איומים שאין לצפות מאף מדינה להסכים להם: כאשר מתקיימים כוונה מוצהרת לפגוע או שלב מתקדם ופעיל של הכנות, שהופך אותה כוונה לסכנה ממשית, וכן מצב כללי שבו המתנה, או כל עשייה שאינה מלחמה, מעצימות מאד את הסיכון. ארבעה קריטריונים אלה – **כוונה, הכנות, סכנה מוחשית ומוצא אחרון** – יידונו על פי הסדר וייושמו על האיום הגרעיני האיראני.

כוונותיה של איראן כלפי מדינת ישראל זכו לביטוי מוצהר מצד נשיאה, אחמדינג'אד, שהצהיר בכינוס בנושא "עולם ללא ציונות" שהתקיים ב-2005, כי ישראל חייבת להימחק מהמפה.¹⁹ על אף פרשנויות שונות של הביטוי בו השתמש אחמדינג'אד, כאשר הוא נבחן בהקשר של הצהרות אחרות שנשמעו מצד המשטר האיראני, ניתן לראות שהכוונות האיראניות כלפי ישראל זהות לכוונות שהיו לאויביה ערב מלחמת ששת הימים, דהיינו, השמדת מדינת ישראל. זאת ועוד, הסברה לפיה איראן לא תימנע משימוש בכוח בחתירתה ליעד זה יוצאת מחוזקת מתמיכתה המתמשכת מבחינה מדינית, כלכלית וצבאית בארגוני טרור, דוגמת חמאס וחזבאללה. עוצמת התמיכה האיראנית בהם היא ברמה כזו, שיש חוקרי משפט הטוענים שלא ניתן עוד להפריד בין כוחותיה הרשמיים של איראן לבין אלה של שלוחותיה, ולכן מבחינה פונקציונאלית, איראן וישראל כבר נמצאות למעשה במצב מלחמה.²⁰ ייתכן שדעה זו מרחיקת לכת, אך העובדה שאיראן היא המדינה היחידה הקוראת להשמדתה של מדינה אחרת, ובהיותה מדינת החסות הגדולה ביותר של ארגוני טרור – שלא רק שחולקים עמה שאיפה זו, אלא אף חותרים למימושה בפועל מדי יום – המסקנה הברורה היא שכוונותיה של איראן כלפי ישראל ברורות וחד-משמעית.

איראן גם הפגינה רמה פעילה של **התכוונות** ובכך היא הופכת את כוונתה לסכנה ממשית: היא מחזיקה, נכון להיום, מעגל דלק גרעיני שלם, דהיינו יש בידיה את כל המתקנים הדרושים כדי להוציא לפועל את תוכניות הגרעין שלה מתחילתן ועד סופן. יתר על כן, הסוכנות הבינלאומית לאנרגיה אטומית (סבא"א) פרסמה דוחות רבים הקובעים שאין ביכולתה לאשר שתוכנית הגרעין של איראן נועדה למטרות שלום בלבד. הסוגיות המרכזיות שנותרו לא פתורות ומובאות בדוחות אלה הן המחקרים בדבר אפשרויות השימוש בדלק הגרעיני לצרכים צבאיים,

הפעילות במתקן המחקר בפרצ'ין, המעידה על ניסויים הידרו-דינאמיים, והפעילות במתקן להפקת מים כבדים באראכ, שאיראן טוענת שאיננו מבצעי. איראן דחתה את כל הטענות הללו וניסתה להסיט את תשומת הלב שהופנתה אל מתקני ההעשרה הגרעיניים שלה בנתנז ובפורדו, שם מתבצעת פעילות ההעשרה תחת עיניהם של פקחי סבא"א.

אסור שהחלק האזרחי בתוכנית הגרעין של איראן ישכיח את ההכנות הפעילות שלה בדרך לפיתוח נשק גרעיני. אם מחברים בין הנקודות השונות של פעילויות הגרעין של איראן, הן המוצהרות והן הנסתרות, מתקבלת תמונה ברורה לפיה איראן קרובה מאד להשלמת מארג הנשק הגרעיני שלה. אמנם, יש עוד כמה גורמים שנוספים לאיום שבנשק גרעיני איראני (בעיקר סירובה של איראן לאמץ את "הפרוטוקול הנוסף" ולציית להחלטות מועצת הביטחון של האו"ם ששללו את זכותה להמשיך בהעשרת אורניום), אך ישנן ראיות המובילות למסקנה, כי המרכיב היחידי שחסר עדיין לאיראן כדי לאפשר לה להגיע לראש נפץ גרעיני, שניתן להרכיב על טילי שיהאב-3 שברשותה, הוא דלק מועשר ברמה גבוהה. שלב אחרון זה ניתן למימוש הרבה יותר מהר כיום משום שאיראן החלה בהעשרת אורניום לרמה של עשרים אחוזים, שכן הגעה לדלק מועשר ברמה גבוהה לצרכים צבאיים היא תהליך מהיר הרבה יותר מאשר המעבר מדלק מועשר ברמה של שלושה אחוזים לדלק מועשר ברמה של עשרים אחוזים, ובשל מספרן ההולך וגדל בהתמדה של הצנטריפוגות במתקני ההעשרה המבוצרים של איראן.

הסכנה הממשית שניצבת בפני ישראל היא שאיראן תמשיך להעשיר עוד את מצבור האורניום שברשותה, מעשרים אחוזים לרמת העשרה המתאימה לתדלוק נשק גרעיני, שיכול להיות מכוון נגד ישראל. תרחיש מעין זה, במיוחד אם הוא משולב עם הכוונות המוצהרות של איראן כלפי מדינת ישראל, עלול להוות איום מהסוג שאף מדינה לא אמורה להסכים לחיות עמו. בסופו של דבר, היה ותותקף ישראל בנשק גרעיני, גם לו הייתה לה אפשרות לפעולת תגמול גרעינית ויכולת מכה שנייה, היה נותר לה רק מעט לגונן עליו או להתגונן בעזרתו. במובן זה, ישראל היא "מדינה של פצצה אחת". מעבר לכך, קיים ספק רציני אם ניתן להרתיע את המשטר האיראני על ידי עצם הפוטנציאל של פעולת גמול גרעינית. ההבדלים בין ישראל לאיראן בגודל גיאוגרפי ובגודל האוכלוסייה, בשילוב עם ההבדל שקיים ברציונאל של שתיהן, פירושים שמדובר במצב אסימטרי מיסודו, שאינו ברי-הגנה מבחינת ישראל. זאת ועוד, אם איראן תצליח לשנות את כללי המשחק ("להביא אקדח לקרב הסכינים"), מצב כזה גם יהיה בלתי נסבל משום שיספק מטרייה גרעינית הן לאיראן והן לשלוחותיה ולבעלות בריתה. אם איראן תגיע לנשק גרעיני, מעט מאד יעמוד בדרכה וימנע ממנה לצאת להתקפות עם נשק קונבנציונאלי בגיבוי האיום של מכה גרעינית. איראן גם תוכל לנצל את האיום במכה גרעינית בעימותים

עתידיים אפשריים בין ישראל לחמאס או לחזבאללה, ואולי אפילו לצייד אותם בנשק גרעיני. לבסוף, מדינות אחרות ששקלו בעבר להשתמש בסוגים אחרים של נשק להשמדה המונית כנגד ישראל, אך נמנעו מלעשות כן עקב מה שנתפש כאיום גרעיני מצד ישראל, יירתעו פחות אם יידעו שהיא עצמה מאוימת על ידי איראן. סך כל האיומים הללו, הן הישירים והן העקיפים, מסתכמים לכדי מצב שאינו בר-הגנה עבור ישראל. בהקבלה לאנלוגיה המקומית, מצב כזה יגרום לישראל להימצא באחד משני מצבים: שימוש בנשק גרעיני נגדה, או הכאתה בנשק קונבנציונלי עד שתדמם למוות. כך או כך, נשק גרעיני בידי איראן מהווה **סכנה מוחשית** לזכותה של ישראל לקיום ריבוני ולעצמאות מדינית.

המוצא האחרון מבחינת ישראל

לאחר שהגענו למסקנה שנשק גרעיני בידי איראן יעמיד את ישראל במצב שאינו בר-הגנה, חשוב להדגיש מתי בדיוק נוצר "מצב שבו המתנה או נקיטת פעולה כלשהי שאינה מלחמתית מעצימות מאד את הסיכון". במילים אחרות, היכן אמורה ישראל לשרטט את הקו האדום בנרטיב המשפטי שלה כלפי איראן, במטרה למנוע ממנה מלהגיע לשלב האחרון של המהלך לצבירת נשק גרעיני.

יש לחזור ולציין שתי תכונות בנוגע לתוכנית להשגת נשק גרעיני: הראשונה – בשל היקף ההרס שיש לנשק כזה, קיים הבדל מהותי בין נשק גרעיני לבין נשק קונבנציונאלי (ואפילו בינו לבין סוגים אחרים של נשק להשמדה המונית). למרות שרמת ההרתעה המדויקת שניתן לייחס לנשק גרעיני תלויה בכמות הנשק, במיקומו, בפיזורו ובהגנה עליו, חשוב לזכור שלנשק גרעיני יש אפקט שונה מהותית על ניתוח הסיכונים מאשר לנשק שאינו גרעיני. בשל תכונה זו, ובשל העובדה שאין כוח שיטור שעומד לרשותה של ישראל, די בפצצה גרעינית ראשונה בידי איראן כדי לשנות באופן יסודי את המשוואה מבחינת ישראל, בבואה לקבוע האם עליה לתקוף את איראן כדי למנוע ממנה מלהגדיל את מאגר נשק גרעיני.

השנייה – איראן מסוגלת לקדם את תוכנית הגרעין שלה לרמה כזו, שתיצור מצב שבו נשק גרעיני יהפוך לעובדה מוגמרת – מצב שיהווה סכנה ממשית לקיומה הריבוני ולעצמאותה המדינית של ישראל – עוד לפני שתינקט הפעולה הראשונה להרכיב נשק כזה מכל וכל (כגון העשרה לרמה של למעלה מעשרים אחוזים). למרות שאיראן כבר נקטה פעולות רבות שהבהירו מעל לכל ספק סביר את כוונותיה להשיג נשק גרעיני, הקהילה הבינלאומית הגיבה באופן עקבי לפעולות אלו תוך הפגנת עניין הולך ודועך בהן, והתירה בכך לאיראן להמשיך במסלול לעבר יצירת נשק גרעיני. למרות זאת, ובדומה למצב שחוותה ישראל ערב מלחמת ששת הימים, שבו היא לא נאלצה להשלים עם הריכוז ההולך וגובר של כוחות אויב עד לנקודה שבה ניצחון האויב יהפוך לעובדה מוגמרת, כך גם הפעם ישראל אינה חייבת

להסכים לקידום תוכנית הגרעין של איראן עד שזו תגיע לנקודה שזכתה לכינוי "מרחב החסינות" – נקודה שמעצם הגדרתה, תיצור מצב שאינו בר־הגנה. לפיכך, יש לפרש את המושג "איום ממשמש ובא" בהקשר של הגרעין האיראני כמידת ההתממשות של "מרחב החסינות", ולהעריכו במושגים צבאיים. ראש ממשלת ישראל, בנימין נתניהו, הצהיר שהקו האדום למניעת "מרחב חסינות" זה עובר בשלב של הגעה ל־240 ק"ג של אורניום המועשר לרמה של עשרים אחוזים, שכן כמות כזו ניתן להעשיר במהירות לדרגה של ההעשרה הדרושה ליצירת פצצה גרעינית ראשונה. ניתן אמנם להטיל ספק רב אם גישה חד־ממדית כזו אכן נותנת לישראל תנאים מספיקים לשמר בידיה מצב בר־הגנה, וזאת לנוכח המהירות והחשאיות שבהן איראן יכולה לייצר דלק גרעיני לרמת העשרה גבוהה, אי־הבהירות הנובעת ממספרם של מתקני ההעשרה המוגנים העומדים לרשותה וכמות הצנטריפוגות והאורניום בהעשרה נמוכה שהם מאחסנים, וכן לנוכח האפשרות שתוכנית הגרעין של איראן תיכנס ל"מרחב החסינות" עוד לפני המועד המשווער, ותאיים באופן בלתי הפיך על עצם קיומה של ישראל. המסקנה היא שפעולה שתנקוט ישראל כהגנה עצמית, לאחר שאיראן תחצה קו אדום זה, תענה במדויק על ההגדרה של "שימוש בכוח כמוצא אחרון".

הערות

- 1 מגילת האו"ם, סעיף 2(4).
- 2 מגילת האו"ם, סעיף 51.
- 3 עיקרון זה אושר ואושרר בכמה וכמה פסקי דין של בית הדין הבינלאומי לצדק, לרבות בפסיקה בנושא ניקרגואה, בחוות הדעת בנושא הנשק הגרעיני, ובפסיקה על אסדות קידוח הנפט.
- 4 חוקי משפט שונים עושים שימוש במונחים שונים לתיאור אותם אירועים. מאמר זה מתבסס על הסיווג של טום רויס: Tom Ruys, *Armed Attack and Article 51 of the UN Charter*, (New York: Cambridge University Press, 2010), pp. 253-254.
- 5 הזכות להגנה עצמית ניתנת להפעלה רק כאשר האיום המוצב, או המתקפה שאירעה, עומדים בקריטריונים נוספים של יכולת ייחוס (attributability) וחומרה (gravity). עם זאת, עקב טיבו הקצר והלא משפטי של המאמר, קריטריונים אלה לא יידונו כאן לעומק, שכן הסוגיה השנויה במחלוקת ביותר בהקשר של איום הגרעין האיראני היא זו הנוגעת למסגרת הזמן.
- 6 Yoram Dinstein, *War, Aggression and Self-Defense* (New York: Cambridge University Press, 2011), pp. 200, 204-205.
- 7 סעיף 38(1)(c) בתקנות בית הדין הבינלאומי לצדק מתיר את השימוש ב"עקרונות כלליים של חוק המוכרים במדינות נאורות" כמקור לחוק הבינלאומי. נוכח הימצאותם הגוברת של עקרונות הנחיצות והמידתיות במערכות חוק מקומיות, ניתן לומר על עקרונות אלה ותוספותיהם שהם מהווים עקרונות חוק כלליים כאלה.

- Peter Hagggenmacher, "Self-Defense as a General Principle of Law and its Relation to War", in: Arthur Eyffinger, Alan Stephens, Sam Muller (eds.), *Self-Defense as a Fundamental Principle* (The Hague: Hague Academic Press, 2009), pp. 3-7, 9-11. 8
- שם. 9
- שם. 10
- שם. 11
- לדוגמה, סעיף 1 בהגדרת המושג "תוקפנות"; עיקרון f(b)(d) ב"הצהרה על יחסים ידידותיים", הצהרה 1(7) ב"הצהרה על אישימוש בכוח". 12
- Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, Advisory Opinion of July 8, 13
1996, para. 97, <http://www.icj-cij.org/docket/files/95/7495.pdf>
- UN Doc. S/PV. 1348, June 6, 1967, at. 150. 14
- למרות שהקבילות של הגנה עצמית מקדימה במלחמת ששת הימים לא עברה ללא ביקורת, כל הניסיונות לתייג את ישראל כצד התוקפן, אם בעצרת הכללית של האו"ם ואם במועצת הביטחון, נדחו. 15
- Michael Walzer, *Just and Unjust Wars* (New York: Basic Books, 2006), pp. 81. 16
- שם ע' 85. 17
- הכרה נוספת בזכות לשמר מצב ברהגנה ניתן למצוא בהחלטה 242 של מועצת הביטחון של האו"ם, המציינת את העיקרון של "כיבוד ריבונותה, שלמותה הטריטוריאלית ועצמאותה המדינית של כל מדינה באזור וזכותה לחיות בשלום, בתוך גבולות בטוחים ומוכרים, חופשית מאיומים או ממעשים של שימוש בכוח". 18
- "Ahmadinejad: Israel must be Wiped off the Map", *IRIB News*, October 26, 2005. 19
- Alan Dershowitz, "Israel Has the Right to Attack Iran's Nuclear Reactors Now," *The Huffington Post*, March 16, 2011, 20
http://www.huffingtonpost.com/alan-dershowitz/israel-has-the-right-to-a_b_836764.html.